

Ευρωπαϊκή ένοποίηση και έλληνικός πολιτισμός

ύπό Σεβ. Μητροπολίτου Ναυπάκτου
καί Αγίου Βλασίου κ. Ίεροθέου

Ομιλία στην Ημερίδα που διοργάνωσε η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος με τη συμπλήρωση των 25 χρόνων από την Ένταξη της Ελλάδας στην Ε.Ε. Αθήνα, Ιερά Μονή Πεντέλης, 3 Φεβρουαρίου 2007

Τά σχόλια πού θά ακολουθήσουν αναφέρονται στην θεματική πρόταση τής Συνεδρίας αὐτῆς πού εἶναι «Ευρωπαϊκή Ένωση και έλληνικός πολιτισμός» και αὐτό θά γίνη μέσα στό σύντομο χρονικό διάστημα πού ἔχω στην διάθεσή μου.

Κατ' ἀρχάς, καιτοι εἶμαι Ὁρθόδοξος κληρικός, ἐν τούτοις θά ἀρχίσω λίγο ὡς αἰρετικός. Καί θά τό διαπιστώσετε στά τρία σημεῖα πού θά ἐντοπισθοῦν και ἔχουν σχέση μέ τήν ένοποίηση τής Εὐρώπης και τόν έλληνικό πολιτισμό.

1. Οἱ ὅροι ένοποίηση και ὀλοκλήρωση

Ὅπως ἐπισημαίνει ὁ Καθηγητής Παναγιώτης Ίωακειμίδης, πού γνωρίζει πολύ καλά τά εὐρωπαϊκά πράγματα, ὁ ὅρος «ένοποίηση» (unification) τής Εὐρώπης χρησιμοποιεῖται ἀπό τήν Εὐρωπαϊκή Ἐπιτροπή σχεδόν ταυτόσημα μέ τόν ὅρο «ὀλοκλήρωση» (integration) τής Εὐρώπης. Ὅμως συνήθως χρησιμοποιήθηκε ὁ ὅρος ένοποίηση μέ ἔννοια οἰκονομική, δηλαδή γίνεται λόγος γιά οἰκονομική ένοποίηση, και ὁ ὅρος ὀλοκλήρωση χρησιμοποιήθηκε μέ ἔννοια πολιτική και γίνεται λόγος γιά πολιτική ένοποίηση.

Ἄν δῆ κανεῖς τό θέμα ἀπό πλευρᾶς γλώσσης, τότε θά διαπιστώση ὅτι ἡ ένοποίηση (unification) προέρχεται ἀπό τό ρῆμα unify πού σημαίνει διαμόρφωση μιᾶς ἐνότητας και ὁ ὅρος ὀλοκλήρωση (integration) προέρχεται ἀπό τό ρῆμα integrate πού σημαίνει συνδυασμό δύο διαφορετικῶν μερῶν σέ ἕνα σύνολο και σημαίνει τήν «διαδικασία τής ὀλοκλήρωσης πού ὀδηγεῖ σέ ὑπερεθνικές διαρθρώσεις» (Π. Ίωακειμίδης, Εὐρωπαϊκή πολιτική ένωση Αθήνα, Θεμέλιο, σελ. 15-17). Τό γεγονός αὐτό ὀδηγεῖ τήν σκέψη μας στό τί ένοποίηση θέλουμε, οἰκονομική ἢ πολιτική, τήν ένωση λαῶν και ἐθνῶν ἢ τήν ἐνότητα ὑπερεθνικῶν διαρθρώσεων, και κατ' ἐπέκταση τί ἀκριβῶς θέλουμε, τήν ὀμοσπονδία τής Εὐρώπης ἢ τήν συνομοσπονδία τῶν Εὐρωπαϊκῶν λαῶν.

Αὐτό ἔχει σχέση και μέ τόν πολιτισμό και τίς ἰδιαιτερότητες κάθε λαοῦ. Καί γύρω ἀπό αὐτό τό θέμα γίνεται μεγάλη συζήτηση σήμερα στην Εὐρώπη μεταξύ γαλλογερμανικοῦ και ἀγγλοσαξωνικοῦ ἄξονα, χωρίς νά ἔχουν καταλήξει σέ συγκεκριμένα συμπεράσματα.

2. Τό υπόβαθρο τής ένοποίησης - ὀλοκλήρωσης

Πολλοί ἔχουν ὑπογραμμίσει, και ὁ ὀμιλῶν, ὅτι ἡ ἰδέα τής ένοποίησης τής Εὐρώπης εἶναι μιᾶ ζωνρή ἀνάμνηση πού ἐπικρατεῖ στην Εὐρώπη και αὐτή εἶναι ἡ ἰδέα τοῦ Καρλομάγνου.

Ἐκτός τῶν διαφορῶν ειδικῶν μελετῶν ἢ ἐφημερίδα «Καθημερινή», σέ εἰδική ἀφιέρωσή της, ἔχει ἀσχοληθῆ μέ τό θέμα και ἔχει συγκεντρώσει ἀπόψεις διαφορῶν ἐπιστημόνων μέ τίτλο: «Ὁ Καρλομάγνος και ἡ ἰδέα τής Εὐρώπης». Τά κείμενα τά ὀποῖα ἔχουν συμπεριληφθῆ γιά τό θέμα αὐτό καταλήγουν στό συμπέρασμα ὅτι στούς δυτικούς λαούς ὑπάρχει διάχυτη ἢ ἰδέα τής προσωπικότητας τοῦ Καρλομάγνου πού θεωρεῖται ὡς πατέρας τής ἰδέας τής Ἐνωμένης Εὐρώπης. Αὐτός εἶναι ὁ λόγος γιά τόν ὀποῖον τό κεντρικό κτήριο στίς Βρυξέλλες ἔλαβε τό ὄνομα τοῦ μεγάλου αὐτοῦ αυτοκράτορα τής Δύσεως, ἔχει θεσπισθῆ και τό βραβεῖο τοῦ Καρλομάγνου γι' αὐτούς πού ἐνδιαφέρονται γιά τήν ἐνότητα τής Εὐρώπης, ἔχουν καθιερωθῆ ὑποτροφίες μέ τό ὄνομά του, θεωρεῖται πατέρας τοῦ δυτικοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος και ὁ προστάτης τῶν μαθητῶν (Ἐπτά Ἡμέρες Καθημερινῆς, 22 Ἰανουαρίου 2001).

Αυτό είναι άξιον ύπογραμμίσεως, γιατί ο Καρλομάγνος συγκρότησε τήν «Άγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία του Γερμανικού έθνους, έχει αποκηρύξει τίς αποφάσεις τής Ζ' Οικουμενικής Συνόδου, εισηγάγε τό Filioque καί ήταν αντίθετος πρὸς τήν Ρωμοσύνη-Βυζάντιο. Πρέπει αυτό τό θέμα νά μελετηθῆ ἀπό πλευρᾶς Ὁρθοδοξίας καί ἑλληνισμοῦ, γιατί συνιστᾶ τήν διαφορετικότητα τῶν πολιτισμῶν.

3. Ἡ σχέση τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ μέ τήν Εὐρωπαϊκή κουλτούρα

Υπάρχουν πολλές διαφορές μεταξύ τῶν πολιτισμῶν, ἄν καί μπορεῖ κανεῖς νά ἐντοπίση καί μερικά κοινά σημεῖα. Στό σημαντικό βιβλίο τοῦ Κωνσταντίνου Βαμβακᾶ μέ τίτλο «οἱ θεμελιωτές τής δυτικῆς σκέψης» ἀναλύεται ὅτι ἡ σκέψη τῶν προσωκρατικῶν φιλοσόφων συγκρότησε τήν σύγχρονη δυτική σκέψη (Κωνσταντίνου Βαμβακᾶ, Οἱ θεμελιωτές τής δυτικῆς σκέψης, Πανεπιστημιακές ἐκδόσεις Κρήτης). Βεβαίως, διατυπώθηκαν καί ἄλλες ἀπόψεις σύμφωνα μέ τίς ὁποῖες ἡ δυτική σκέψη ἔχει ἐπηρεασθῆ ἀπό τοὺς Ἴωνες φυσικούς ἢ τόν Πρωταγόρα καί τοὺς σχολαστικούς, τόν Ἐπίκουρο ἢ ἔχει ἐπηρεασθῆ ἀπό τόν Πλάτωνα καί τόν Ἀριστοτέλη.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι τά πολιτιστικά καί ἰδεολογικά ρεύματα πού κυριάρχησαν καί κυριαρχοῦν στήν Εὐρώπη εἶναι πολλά, ἀφοῦ ἡ Εὐρώπη πέρασε διαδοχικά ἀπό τόν σχολαστικισμό, τήν ἀναγέννηση, τόν διαφωτισμό, τόν ρομαντισμό, τόν μοντερνισμό, καί τώρα τόν μεταμοντερνισμό. Ὅλα αὐτά τά ρεύματα ἐκπροσωποῦνται καί σήμερα ἀπό εὐρωπαίους διανοητές ἢ καί βιώνονται ἀπό τοὺς Εὐρωπαίους πολίτας στήν πράξη, μέ ἀποτέλεσμα νά παρατηροῦνται πολλές τάσεις, ὅπως ἡ μεταφυσική, ὁ ἀγνωστικισμός, ὁ δεισμός, ὁ μυστικισμός.

Ἐπίσης ὁ ἑλληνισμός διά μέσου τῶν αἰῶνων πέρασε ἀπό πολλές ἐκφράσεις, ὅπως τίς μαγικές θρησκείες, τόν ἀνθρωπομορφισμό, τοὺς Ἴωνες φυσικούς, τοὺς σοφιστές, τόν μυστικισμό, τήν ὄντολογική ἐρμηνεία τής φύσης, τόν ἰδεαλισμό, τήν μετακλαστική περίοδο (Στωϊκοί, Ἐπικούρειοι), τόν νεοπλατωνισμό.

Αὐτό σημαίνει ὅτι στήν Εὐρώπη, ὡς πρὸς τόν ἑλληνικό πολιτισμό, κυριαρχοῦν πολλές ἐκφράσεις τοῦ ἑλληνισμοῦ. Κυρίως ὁ παγανισμός, ὁ ὀρθολογισμός, ὁ ἰδεαλισμός καί ὁ μυστικισμός. Γενικά μπορεῖ κανεῖς νά ἐντοπίση τόσο τό ἀπολλώνειο «πνεῦμα» τοῦ ἑλληνισμοῦ μέ τόν ὀρθολογισμό, ὅσο καί τό διονυσιακό στοιχεῖο του μέ τόν ἐκστασιασμό. Ἐπομένως, εἶναι δύσκολο νά ὀρίσουμε ποιά ἐκφραση ἑλληνισμοῦ ἔχει ἐπηρέασει τήν Εὐρώπη· ὁ ἐξελληνισμένος Χριστιανισμός (Χάρνακ) ἢ ὁ ἐκχριστιανισμένος ἑλληνισμός (Φλωρόφσκυ);

Δέν θά ἤθελα, ὅμως, νά εἶμαι ἀπαισιόδοξος. Προσωπικά πιστεύω ὅτι ὅπως ὁ ἑλληνισμός διά μέσου τῶν αἰῶνων ἐκφραζόταν μέ διαφορετικούς τρόπους, ἔτσι καί σέ μιά φάση τοῦ βίου του ἐμποτίσθηκε ἀπό τήν Ὁρθοδοξία τῶν Πατέρων καί ἐκφράζεται ὡς ἑλληνορθόδοξη Παράδοση. Οὐσιαστικά, τά ὄντολογικά καί κοσμολογικά ἐρωτήματα πού ἔθεταν οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι ἀπαντήθηκαν ἀπό τήν ἀποκαλυπτική θεολογία τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Μητροπολίτης Περγάμου Ἰωάννης.

Προσωπικά θεωρῶ ὅτι σήμερα στήν Εὐρώπη υπάρχουν ἱκανοί θεολόγοι πού ἐκφράζουν αὐτήν τήν ἑλληνορθόδοξη Παράδοση, καθὼς ἐπίσης υπάρχουν καί πολλοί πού τήν ἀναζητοῦν. Εἶναι μιά παράδοση πού κάνει λόγο γιά τήν ἀξία τοῦ προσώπου, τήν οἰκουμενικότητα, τήν ἀποδοχή τοῦ ἄλλου, τόν σεβασμό τῆς ἐλευθερίας, τήν ἀποφυγή τοῦ φονταμελισμοῦ, κυρίως εἶναι μιά παράδοση πού κάνει λόγο γιά ἕναν ἰδιαίτερο τρόπο προσέγγισης τοῦ Θεοῦ, πού εἶναι ἡ ἱερά ἡσυχία, αὐτό πού περιγράφεται στήν Φιλοκαλία τῶν ἱερῶν Νηπτικῶν καί βέβαια μιά παράδοση πού ἀντιμετωπίζει τά ὑπαρξιακά προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως εἶναι τό νόημα τῆς ζωῆς καί τοῦ θανάτου. Ἐπίσης, μελετώντας τά κείμενα τῶν ἁγίων Πατέρων, τόν τρόπο συγκροτήσεως τῶν κατὰ τόπους Ἐκκλησιῶν πού διασώζουν τά ἀρχαιοελληνικά πρότυπα συναντοῦμε τήν διαφορὰ τῆς παραδόσεώς μας μέ τόν εὐρωπαϊκὸ φεουδαλισμό.

Κυρίως ἡ Εὐρώπη σήμερα ἔχει ἀνάγκη ὄχι ἀπλῶς ἀπό τόν ἑλληνισμό, ἀλλά ἀπό τήν ἑλληνορθόδοξη Παράδοση σέ δύο σημεῖα. Τό πρῶτο εἶναι ἡ ἔννοια τοῦ προσώπου στόν Θεό, πού ἀντιπαράκειται στόν θεό τῆς δυτικῆς μεταφυσικῆς (Θωμᾶς Ἀκινάτης) καί τοῦ φεουδαλισμοῦ (Ἄνσελμος Καντερβουρίας), καί τοῦ προσώπου στόν ἄνθρωπο, ἀκόμη καί ὅπως τό ἀντιλαμβανόταν ὁ Χάϊντεγκερ μέ τά τρία δηλαδή ἰδιώματά του, τήν αὐτογνωσία, τήν ἑτερότητα καί τήν ἐκσταση. Καί τό δεύτερο πού ἔχει ἀνάγκη εἶναι ἡ ἡσυχαστική-νηπτική παράδοση μέ ὅλη τήν σημασία τῆς λέξεως, ὡς ἐλευθέρωση τοῦ νοῦ ἀπό τήν κυριαρχία τῆς λογικῆς καί ὡς εὕρεση τῆς καρδιάς, τήν ζωή πού περιγράφεται στήν Φιλοκαλία τῶν ἱερῶν Νηπτικῶν καί τήν ὁποία

μετέφρασε στην αγγλική γλώσσα οι Palmer Sherrard και Ware κάτω από την καθοδήγηση του Νομπελίστα ποιητή Eliot. Φυσικά αυτό δεν έρχεται σε αντίθεση με την θεία Εὐχαριστία και την Ἐκκλησία, ἀλλά εἶναι ἡ ἀπαραίτητη προϋπόθεση βιώσεως και μετοχῆς της. Αυτό ἔχει ἀνάγκη ὁ σύγχρονος δυτικός και εὐρωπαϊὸς ἄνθρωπος και αὐτό τό γνωρίζω ἀπό προσωπική πείρα. Ὅσοι ἀγάπησαν τὴν Ἑλλάδα και τὴν Ὀρθοδοξία τό ἔκαναν μέσα ἀπό νηπτικούς Πατέρες, μέσα ἀπό παλαιούς και συγχρόνους Στάρετς, μέσα ἀπό τὴν γνωριμία τους μέ τό Ἅγιον Ὅρος πού ἐκφράζει αὐτὴν τὴν παράδοση.

Ἐτσι ἡ Εὐρώπη σήμερα δέν θέλει ἀπλῶς ἰδεολογία, μεταφυσική, κοινωνιολογία και ὠραῖες λέξεις, ἀλλά τὴν ζωὴ πού ἐκφράζει ἡ ἑλληνορθόδοξη παράδοση, θέλει ἕναν ἑλληνισμό πού ἔχει βαπτισθῆ ἰσὴν ὀρθόδοξη ἡσυχαστική θεολογία. Αὐτό φαίνεται ἀπό τά ρεύματα τοῦ ὑπαρξισμού, τοῦ σουπερεαλισμοῦ και τῆς ψυχανάλυσης. Δυστυχῶς δέν μπορῶ νά εἶμαι πιό ἀναλυτικός, λόγω χρόνου.

Πάντως, ξεκίνησα ὡς αἰρετικός και κατέληξα ὀρθόδοξος. Συγχωρέστε με.